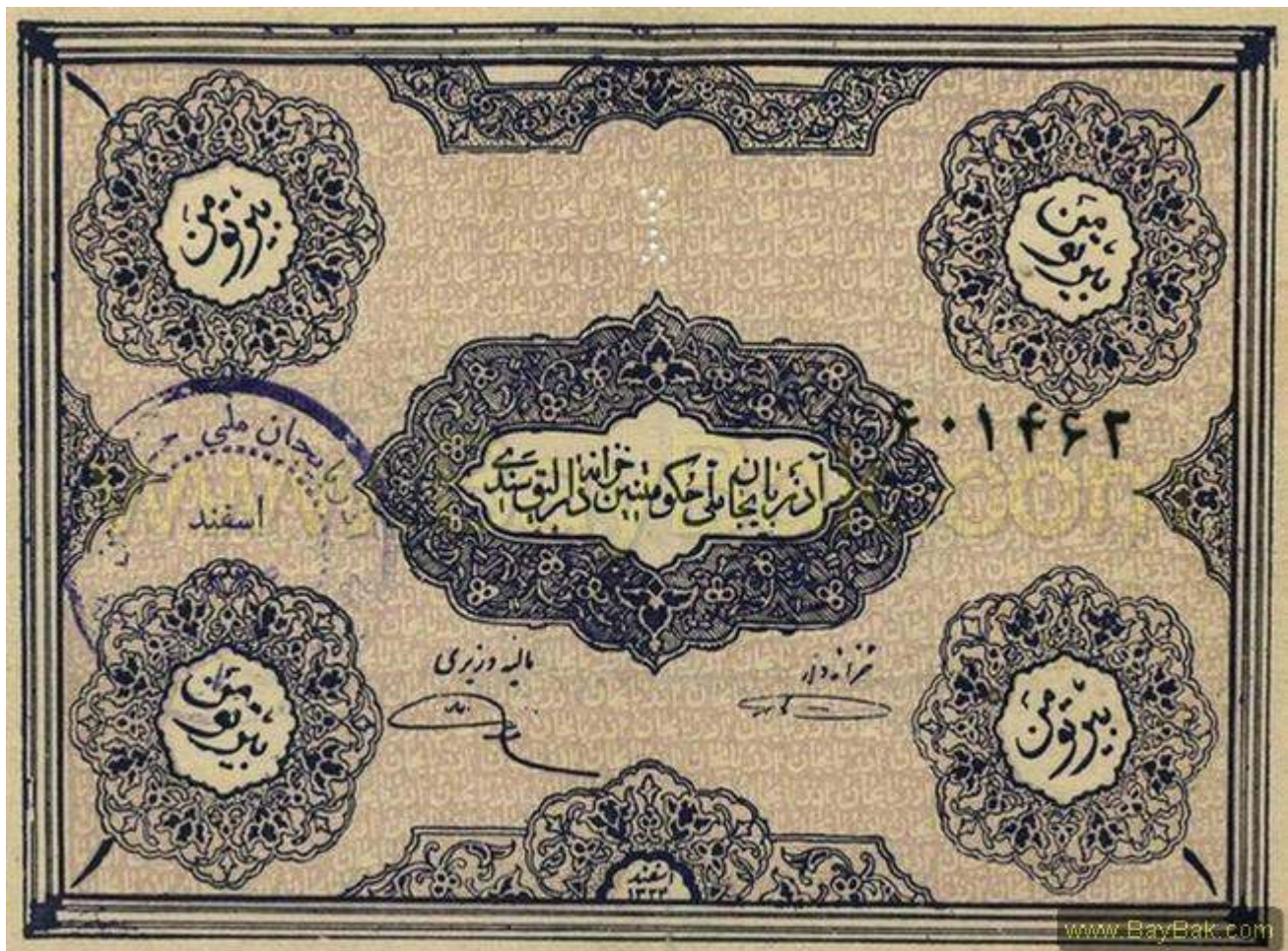

واحدهای پول تورک در دوره حکومت ملی آذربایجان ۱۹۲۵/۱۹۲۶ - مئهران باهاری

حکومت ملی آذربایجان (در برخی منابع جمهوری آذربایجان) به سال ۱۳۲۴ شمسی اقدام به چاپ اسکناسهای ملی این دولت در آذربایجان جنوبی نمود. واحدهای پولی این جمهوری قیران Qiran (به فارسی قران Qeran) و تومن Tüman (به فارسی تومان Toman) بودند. این اسکناسها که بر روی کاغذی معمولی و بدون سورشارژ چاپ شده بودند دارای انواع بئش قیرانلیق Beş Qiranlıq (پنج قرانی- قرمز رسی)، بیر تومنلیک Bir Tümanlık (یک تومانی- سرمه ای)، ایکی تومنلیک İki Tümanlık (دو تومانی- آبی تند)، بئش تومنلیک Beş Tümanlık (پنج تومانی- سبز روشن)، اون تومنلیک On Tümanlık (ده تومانی- قرمز رسی) و اللی تومنلیک Əlli Tümanlık (پنجاه تومانی- سبز سیر) بودند. بدنبال اشغال آذربایجان جنوبی توسط ارتش دولت شاهنشاهی پهلوی و با سقوط جمهوری آذربایجان، اسکناسهای ملی آذربایجان نیز از تداول خارج شدند.

متون این اسکناسها که از همه جهت در تاریخ دولتهای تورکی و آذربایجانی منحصر بفردند، برای نخستین بار در تاریخ آذربایجان جنوبی و ترکان ایران، تماما به زبان تورکی نوشته شده اند. قبل از آن در طول بیش از هزار سال حاکمیت ترکان بر اراضی فعلی ایران، هر چند همواره زبان ترکی به عنوان زبانی رسمی و دولتی بر سکه ها (پارماق) و اسکناسها (چاو) بکار رفته است، اما عمدتاً کلمات و عباراتی به زبانهای گوناگون مانند عربی، مونقولی، چینی و پس از صفویان فارسی و به خطوط عربی، تورکی اویغوری، مونقولی و چینی نیز به همراه کلمات و عبارات و جملات ترکی بر سکه ها و اسکناسها نقش می بست.

بر روی اسکناس ملی جمهوری آذربایجان جنوبی عبارت زیر نوشته شده است:

در وسط: عبارت "آذربایجان میلی حؤکومتینین خزانه دارلیق سندی" [آذربایجان اولوسال ارکله تینین آغیچلیق بلگه سی]

در بالای میانه: ارزش اسکناس [چاو] به شکل عددی و پنج شده

در پائین میانه: امضا خزانه دار [آغیچی ایزباسی] و مالییه وزیري [آقچالی ایشلر باخانی] در پائین زیرین: تاریخ "اسفند ۱۳۳۴"

در چهار گوشه: ارزش پول به ترکی و به عدد (اللی تومن Əlli Tümən ، اون تومن On Tümən ، بیس تومن Beş Tümən ، ایکي تومن İki Tümən ، بیر تومن Bir Tümən ، بیس قیران Qıran Beş) در میانه چپ و راست: شماره سری و مهر [دامقا] خزانه داری آذربایجان کلمه آذربایجان با حروف کوچک بر سراسر متن اسکناس

در پشت اسکناسهای ملی آذربایجان متون ترکی زیر نوشته شده بود:

"آذربایجان میلی حؤکومتینین خزانه دارلیغی بو سندین ضامینیدیر."

(AZƏRBAYCAN MİLLİ HÖKÜMƏTİNİN XƏZANƏDARLIĞI BU SƏNƏDİN ZAMİNİDİR)

"بو سندین ده یه ری موقابیلینده، عوموم دؤولتی ماغازلاردان مال ساتین آلینابیلر."

BU SƏNƏDİN DƏYƏRİ MUQABİLİNDƏ, UMUM DÖVLƏTİ MAĞAZALARDAN MAL SATIN)
(ALINABİLƏR)

"بو سندی جعل ائده نلر، صحرایي محکمه ده موحاکیمه و اولوم جزاسینا محکوم اولاجاقلار."

CƏZASINA BU SƏNƏDİ CƏ'L EDƏNLƏR, SƏHRAYİ MƏHKƏMƏDƏ MUHAKİMƏ VƏ ÖLÜM)
(MƏHKÜM OLACAQLAR)

واحدهای پولی حکومت ملی آذربایجان- بر خلاف رژیم پهلوی که واحدهای پولی اش را با الهام از کشورهای عربی "ریال" و "دینار" انتخاب کرده بود، واحدهای سنتی امپراتوری ترکی آذربایجانی قاجار یعنی "تومن" و "قیران" بودند. این اقدام حکومت ملی آذربایجان از یک طرف با ایجاد دو سیستم و واحد پولی (ریال-دینار در فارسستان، تومه ن-قیران در آذربایجان)، تباین ملی موجود دو خلق ترک-آذربایجان و فارس-فارسستان را به لحاظ تاریخی هر چه بیشتر تعمیق و تثبیت نموده است و از طرف دیگر تاکیدي بوده است بر پیوستگی و امتداد تاریخی حکومت ملی آذربایجان با دولتهای ترکی و آذربایجانی تاریخ:

تومن Tümən (تومان، تمان، تمن، تومانه، طومان): کلمه ای ترکی-آلتائی به معنی ده هزار، واحد شمارش معادل ده هزار، واحد پول، واحد پولی بزرگ در دولتهای ترکی-آذربایجانی حاکم بر ایران امروز، ایالت و توده بزرگ انباشته شده، تعداد زیاد، بیشمار، قصبه ای مشتمل بر صد ده، واحد نظامی مرکب از ده هزار سرباز، قشونی متشکل از ده هزار سپاهی (از همینجا رتبه امیر تومان به معنی فرمانده ده هزار، سرلشکر) است. تومان در اصل بر رقمهای کلان دلالت می کرده است. مصدر تومه نمق در زبان ترکی به معنای ثروتمند شدن و زیاد شدن از همین کلمه مشتق شده است. (اؤکوش اؤودو ایله، تومن مین ثنا × اوغان بیر بایاتا اونا یوخ فنا / عتبه الحقایق övdü Öküş ilə Tümən min sənə/ Uğan bir bayata, ona yox fəna) کاربرد تومان در سنگ نوشته های ترکی حکایت از پیشینه کهن این واژه دارد. ریشه واژه تومان را موقولی، ترکی و برخی نیز چینی دانسته اند. تومن زبان در تخاری کهن با ضبط تمان- تیمن و در تخاری متأخر به شکل تومانه در

معنای ده هزار به کار رفته است. بعضی بر آن اند که این واژه از زبان چینی کهن یا پیش از چینی به زبان تخاری راه یافته است.

این کلمه تورکی به شکل تومان Tuman وارد زبان فارسی شده است. لفظ تومان نخستین بار در زمان سلاطین تورکی-مغولی در پولهای دولتهای تورکی حاکم بر اراضی فعلی ایران درآمده است. نخستین شواهد کاربرد تومان در زبان فارسی نیز به متون تاریخی دوره مغول باز می گردد. در این دوره تومان معادل ده هزار دینار زر رایج بوده و گاه برای شمارش آنچه، مال، یاستیق (بالش)، حقوق دیوانی و خراج ممالک به کار می رفته است. تومان به مرور زمان به واحد پولی دولتهای تورکی حاکم بر اراضی ایران امروزی تبدیل شده است. پس از فرمان یکسان کردن اوزان و مقیاسها در دوره امپراتور تورک-مغول غازان خان، اصطلاح «تومان غازانی (قازان تومه نی Qazan Tūmāni)»، بعدها «تومان تبریزی (تبریز تومه نی Təbriz Tūmāni)» و «تومان دیوانی (دیوان تومه نی Divan Tūmāni)» و در دوره دولت تورکی تیموری بویژه در خراسان و هرات «تومان کپکی (کبیک تومه نی Tūmāni Kəbik)» رواج یافت. در دوره های دولتهای تورکی آذربایجانی آق قویونلو، قراقویونلو، صفویه و افشاریه و نیز دولت لک زندیه، علاوه بر تومان اصطلاح «تومان تبریزی» بار دیگر در فرمانهای حکومتی و محاوره عامه رایج شد. در این دوره ها یک تومان واحد پولی و محاسباتی بزرگ و برابر با ده هزار دینار بود، اما نام پول خاصی نبود. در دوره تیموری، هر ۱۵۰۰ تومان کپکی معادل ۹۰۰۰ تومان عراقی (عراق تومه نی Iraq Tūmāni)، در دوره آغ قویونلو معادل ۲۰ دوکات، در دوره صفویه یک تومان معادل پنجاه عباسی و در دوره افشاریه معادل بیست نادری بوده است.

نخستین بار در تاریخ دولتهای تورک و آذربایجانی فتحعلی شاه قاجار به ضرب پول و سکه طلا با نام تومان اقدام کرده است. پیش از این تاریخ، مسکوکاتی به نام تومان وجود نداشت، بلکه اصطلاح تومان در محاسبات به عنوان واحد شمارش به کار می رفت. در دوره دولت تورکی آذربایجانی قاجار واژه تومان بر روی سکه های دوره ناصرالدین شاه، مظفرالدین شاه، محمدعلی شاه و احمدشاه بکار رفته است. در این دوره سکه طلای یک تومانی، نیم تومانی (پنج قرانی) و یک ربع تومان معمول بوده است. سکه های تومان متعلق به دوره ناصری و سکه های ده تومانی طلا همراه با تصویر مظفرالدین شاه به عنوان یادگاری در دست است. در آغاز دوره حاکمیت دولت تورکی آذربایجانی قاجار بین سالهای ۱۷۹۸ تا ۱۸۲۵ میلادی یک تومان معادل ۸ ریال، (هر ریال ۱۲۵۰ دینار) و پس از ۱۸۲۵ در اواخر دوره فتحعلیشاه قاجار که قران معرفی شد، یک تومان معادل ده قران و هر قران معادل ۱۰۰۰ دینار شد.

پس از تاسیس دولت پهلوی، تومان همچنان واحد پول این دولت بود، چنانچه در آغاز سکه ای یک تومانی با وزن پانزده نخود ضرب شد. اما در ۲۷ اسفند ۱۳۰۸ شمسی در راستای ترکی ستیزی، پاکسازی میراث دیوانی باقیمانده از دولتهای ترک و آذربایجانی، حذف نامهای ترکی و در پی تصویب قانون احاد در مجلس شورای ملی در نام سکه ها تغییراتی داده شد. واحد پول ایران تغییر یافت و به ریال تبدیل گردید. از آن پس واحد پول در اسناد رسمی و دولتی ریال معادل صد دینار است و همین واحد بر روی سکه ها و اسکناسها ثبت می شود. با اینهمه هنوز کلمه ترکی تومان به قوت خود باقیست و بمعنی ده ریال بکار برده میشود. در واقع در ایران امروز، تومان واحد غیررسمی پول بشمار رفته و در محاسبات غیررسمی کاربرد تومان بسیار رایجتر است. پس از سیر نزولی شدید ارزش پول ایران و تورم بالا، در تداول عامه و محاسبات لفظی بویژه در میان اهل کسب و کار امروزه به هر هزار تومان و گاه به هر یک میلیون تومان یک تومان اطلاق می شود.

قران: کلمه ای عربی، تلفظ ترکی آن قیران Qiran است. واحد پولی معادل ریال در زمان فتحعلی شاه قاجار تا دوره پهلوی، بین سالهای ۱۸۲۵ تا ۱۹۳۲، به ۲۰ شاهی و یا ۱۰۰۰ دینار تقسیم میشد و یک دهم تومان بود. ریال در سال ۱۹۳۲ که به صد دینار تقسیم می شد جایگزین قران

شد. در آغاز سجع سکه های فتحعلي شاه قاجار "السلطان بن السلطان" بود. در پایان سال سي ام يعني در ۱۲۴۲ سکه نقره اي تازه اي ضرب گردید و اين مصادف شد با شکستی که دولت تورکي آذربایجاني قاجار از امپراتوري تزاری روسیه خورد. درین سکه عنوان فتحعلي شاه را "السلطان صاحب قران" نوشته بودند و این سکه های جدید یک ریالي را مردم به همین مناسبت "صاحب قران" گفتند و کم کم در زبان مردم صاحب قران مختصر و به "قران" تبدیل شد و واحد پول نقره ایران را قران نامیدند. قران کلمه اي عربي به معني مقارنه و قرین شدن دو ستاره و همريشه با کلماتي مانند قرینه، تقارن، مقارنه، مقرون، و ... است. (برخي از ستارگان را سعد و برخي را نحس میدانستند. هر گاه دو ستاره سعد با هم در آسمان دیده میشد "قران سعدین" و هرگاه دو ستاره نحس با هم دیده میشد "قران نحسین" میگفتند). سکه های رایج یک قراني و دو هزاري (دو قراني) بود و گاهی سکه چهار قران و نیم قران (ده شاهی) و ربع قران (پنج شاهی) زده اند که کمتر بود.

نام واحد پولی قران، شباهتی به کران، کرونا، ... نام واحد پول برخی از کشورهای اروپایی (کشورهای اسکاندیناوی، استونی، چک، اسلواک، ...) داشت و از همینرو بین ترکان به سرعت رایج شد و امروز نیز به طور گسترده بکار می رود.

واحدهای پول در جمهوریهای آذربایجان، ترکیه، ترکمنستان و دیگر جمهوریهای آسیای میانه

واحدهای پولی معاصر هیچکدام از کشورهای همسایه آذربایجان، ترکیه و ترکمنستان، بر اساس سنن تاریخی و واحدهای پولی دول تورکی در تاریخ نیست. چنانچه مانات و قپیک واحدهای پولی جمهوریهای آذربایجان و ترکمنستان دارای منشا روسی-لاتینی؛ و قوروش و لیره، واحدهای پولی ترکیه دارای منشا لاتینی اند.

مانات (Manat): کلمه ای روسی. واحد پول دولتین آذربایجان و ترکمنستان. از کلمه روسی مونتا (Moneta)، آنهم از کلمه لاتینی مونتا (Monēta) به معنی سکه، همريشه با کلمه مانی در انگلیسی به معنی پول (Money).

قپیک (Qəpik): کلمه ای روسی معادل یک صدم روبل (Kopeks, Copecks, Kopeck, Copec). از کلمه روسی Kopeika به معنی نیزه (در روسی میانه Kopeika از ریشه Kopie). نشات گرفته از تصویر سکه هائی که در مسکو به سال ۱۴۷۸ و پس از فتح نووگراډ ضرب شده بودند و در آنها سنت جرج سواره نیزه بدست در حال کشتن ازدهائی بود.

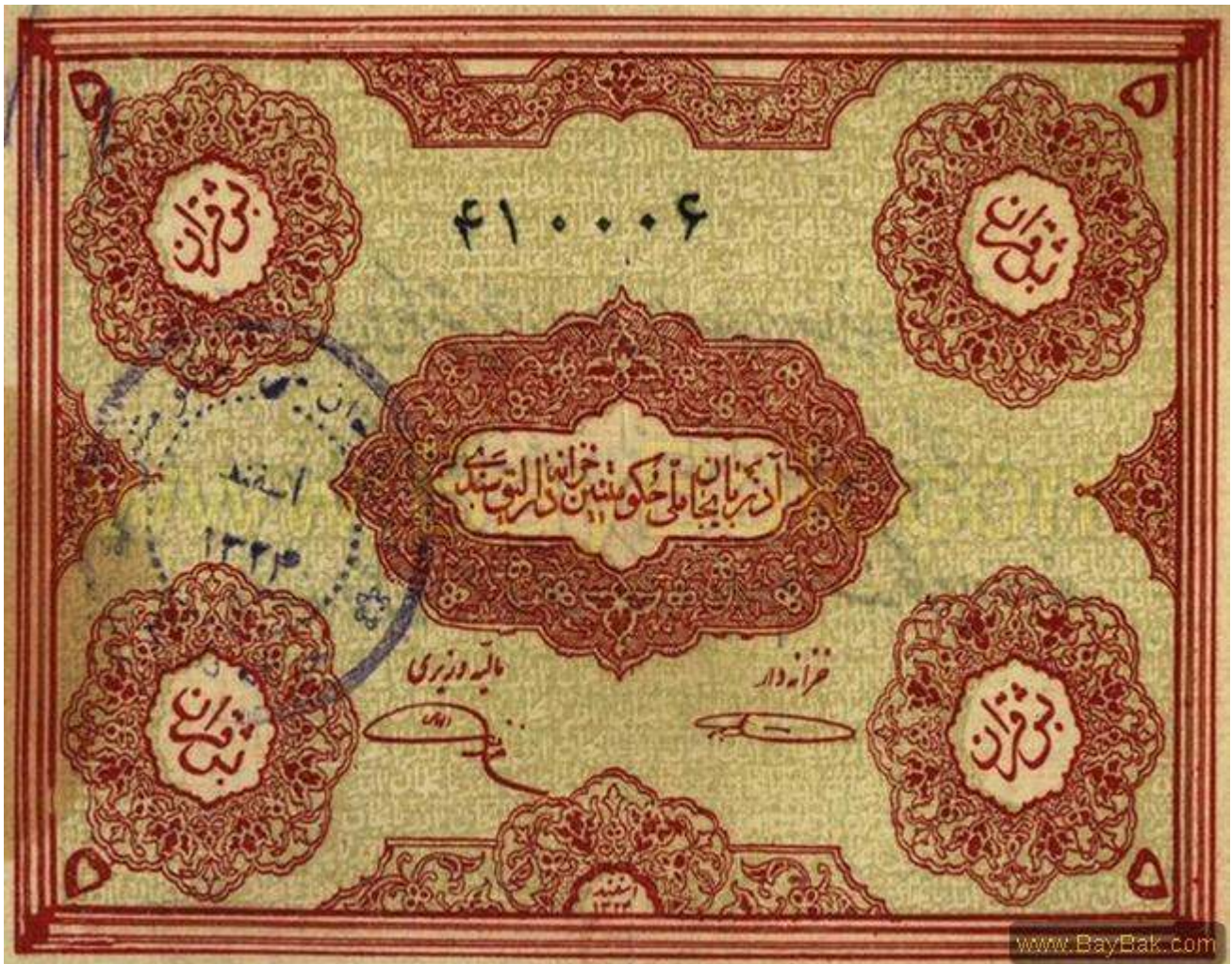
قوروش (Kuruş): کلمه ای لاتینی. واحد پول ترکیه، معادل یک صدم لیره ترک. از گروسوس لاتینی (Grossus) به معنی ضخیم، همريشه با گروشن آلمانی (Groschen) و الهام گرفته شده از پول اتریشی به همین نام.

لیره (Lira): کلمه ای لاتینی. کلمه ای از ایتالیائی میانه، از کلمه Liura در زبان پرووانسال قدیمی، آنهم از کلمه لاتینی Libra به معنی واحد وزن معادل یک پاوند. تلفظ مردمی این کلمه در ترکی آذربایجانی لیره Lerə است.

چند کلمه ترکی در باره پول و مالیه

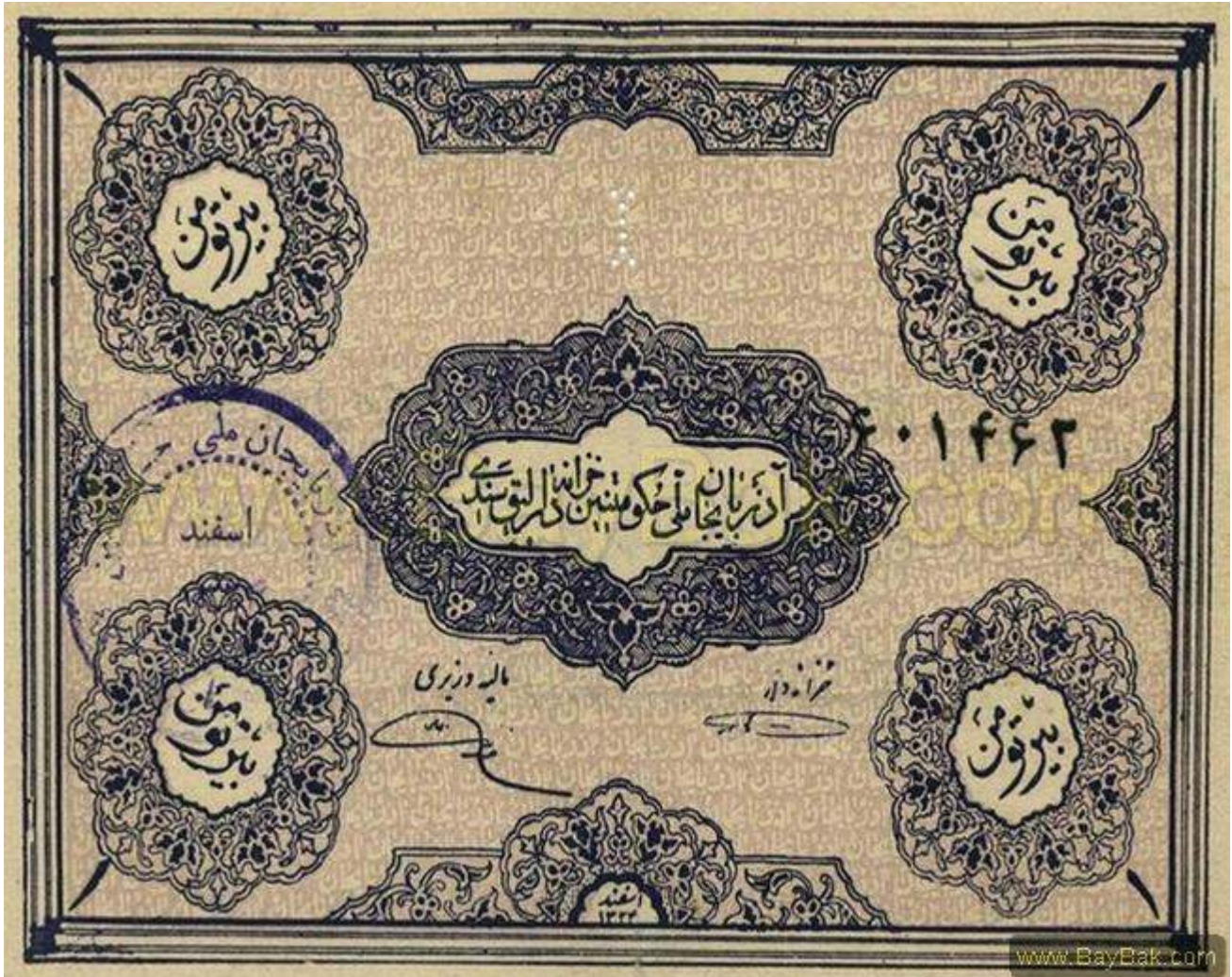
پول: آقچا Aqça
سکه: یارماق Yarmaq

اسکناس: چاو Çav
 مالي: آقچال Aqçal
 ماليه: آقچالي ايشلر Aqçalı İşlər
 خزانہ: آغی Ağı
 خزانہ داري: آغیچي Ağıçı
 واحدهاي پول تورکي (به ترتيب نزولي): تومہ ن Tümen ، سوم Som ، تنگہ Təngə ، تيبين Tiyin ،
 باسيق Basıq ، بنه ک Bənək
 حواله، برات: بيچه ک Biçək
 ضرابخانه: باسيق ائوي Basıqevi
 کارت اعتباري: قامدو Qamdu
 سند: بلگه Bəlgə
 امضا: ايزباس İzbas
 مهر: دامقا Damqa
 فرمان دولتي: يارليق Yarlıq
 توشیح رسمي: توغرا Tuğra (در گذشته امضاء-نشان سلاطين ترک که به اسناد رسميت مي بخشيد)
 رسمي: توغرافي Tuğralı (سند رسمي = توغرافي بلگه Bəlgəli Tuğralı)

۱۳۰۰۰۰

۱. آذربایجان ملی حکومتین خزانه دارلیقی بوسندین ضایفیدر .
۲. بوسندین دگری مقابلنده شوم دولتی معازو لردن مال ساتین آلیئر .
۳. بوسندی جنل ایدر صحرانی محکمه ده محاکمه و اولوم جزاسنه محکوم اولاجاقلار

بایجان ملی

بایجان ملی

آذربایجان ملی حکومتین دی تو سید

۱۴۶۲

اسفند

بایجان ملی

بایجان ملی

ماله وزیری

خراندوز

اسفند

۱۔ اور بایجان ملی حکومتیں خزانہ دار لیتی ہوسندین ضامنیدر .

۲۔ ہوسندین دگری مقابلیندہ عموم دولتی معازہ لردن مال ساتین آنیر .

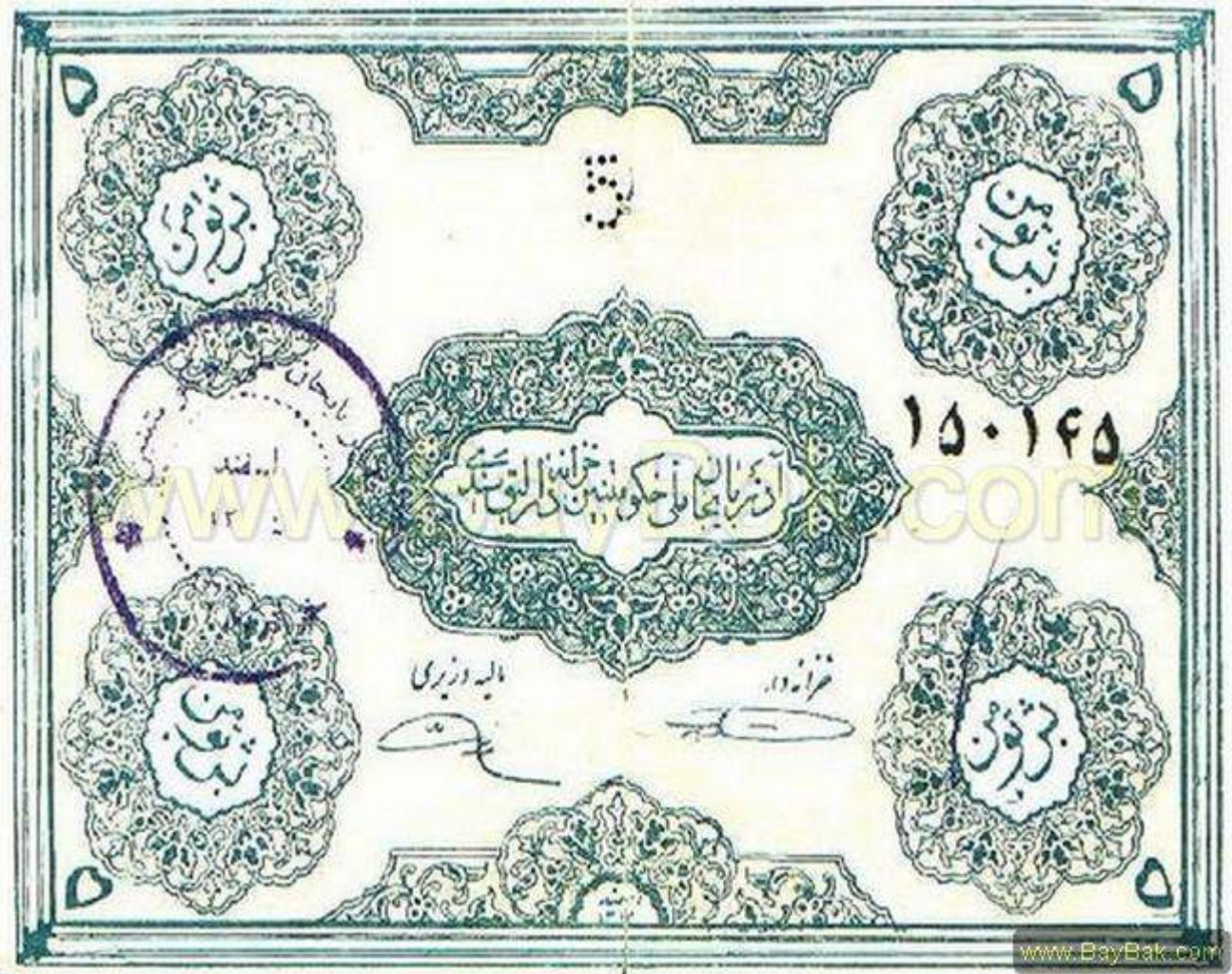
۳۔ ہوسندی بل ایدن صحرانی محکمہ ده محاکمہ و اولوم جراسنہ محکوم اولاجاقلار .

۱. آذربایجان ملی حکومتین خزانہ دار یعنی بوشندین ضامنیدر .

۲. بوشندین دگری مقابلینده عموم دولتی غازہ لرون مال ساتمین آنییر .

۳. بوشندی بل ایدنلر صحرانی محکمہ ده محاکمه و او قوم جزا سنه محکوم اولاجاقلار .

۱ اور بايجان ملی حکومتين خزانہ دار يقی بوسندين ضامنيد .

۲ بوسندين دگر هي مطالبينده عموم دولتي معازره لردن مال ساتين آنيير .

۳ بوسندي بل ايدنلر صحراني محكمه ده محاكمه دا اولوم جزاسنده محكوم اولاجا اظار .

۱. آذربایجان ملی حکومتین خزانہ دار لیتی بوسندین ضامنیدر .

۲. بوسندین دگری مقابلینده عموم دولتی معازہ لردن مال ساتین آئیر .

۳. بوسندی جل ایدنلر صحرانی محکمہ ده محاکمه دا اولوم جزاسنه محکوم اولاجاقلار